

ČESKÁ LITERATURA VE ŠVÉDSKU

HELENA KOSKOVÁ

Česká literatura ve Švédsku musí překonávat dvojí jazykovou bariéru ve styku dvou malých národů. Počet Švédů ovládajících češtinu tak dobře, aby mohli oceňovat, objevovat či dokonce překládat českou literaturu, je velice omezený. Povědomí o české kultuře a dějinách bylo ve Švédsku tradičně zprostředkováváno německými prameny. Recepce české literatury je dosud převážně recepcí zprostředkovanou. Čeští autoři obvykle pronikají na švédský knižní trh teprve potom, co jejich dílo bylo přeloženo do některého ze světových jazyků, a recenze jsou často ovlivněny zahraniční kritikou.

S jistou mírou falešné generalizace je možno říci, že hlubší pochopení české literatury je švédskému čtenáři zprostředkováváno dvěma způsoby. Na jedné straně těmi, kteří zařazují české autory do širších referenčních rámců středoevropské či světové literatury, která je oblastí jejich zájmu (Harry Järv, Richard Schwarz), na druhé straně slavisty, často českého původu, kteří se cílevědomě snaží prosazovat nové literární hodnoty. Recepce české literatury je pochopitelně silně ovlivňována vnějšími historicko-politickými okolnostmi a možností osobních kontaktů. Chtěla bych se proto úvodem krátce zmínit o historii kulturních styků mezi Čechami a severskými zeměmi a v dalších částech svého příspěvku se věnovat problematice recepce české literatury a jejího kvantitativního a kvalitativního zastoupení ve Švédsku.

HISTORIE KULTURNÍCH STYKŮ MEZI ČECHAMI A SEVERSKÝMI ZEMĚMI

Ve 14. století přijížděli severští studenti na Karlovu univerzitu do Prahy, kde tři švédští církevní hodnostáři zastávali funkci rektora a kde prelát Karl Håkansson z Uppsaly imatrikuloval v roce 1382 mladého studenta Jana Husa.¹ Tyto kontakty jistě přispěly k tomu, že už kolem roku 1400 bylo přeloženo do češtiny první švédské literární dílo, výbor ze *Zjevení svatě Brigitty*. Překladačem byl Tomáš ze Štítného. V roce 1414 dal kanovník z Linköpingu přednost studiu v Praze před Sorbonnou a napsal: "Její pověst jsem shledal nepřekonatelnou."²

¹ B. Mencák: Tjeckoslovakien och Norden, *Horisont* 1967, č. 1, s. 5.

² Tamtéž, s. 5.

I později, kdy švédští studenti dávali z jazykových důvodů přednost německým univerzitám, bylo Prahou nadšeno mnoho významných švédských a severských osobností: Emanuel Swedenborg, H. Ch. Andersen, Herman Bang, Knut Hamsun, Oscar Levertin, Sven Hedin, Georg Brandes.

Známostou a často citovanou kapitolou česko-švédských styků je doba třicetileté války, která se vlastně už nepřímou dotýká našeho tématu: válečná kořist ze šlechtických a klášterních knihoven, především cenné rukopisy uložené v Královské knihovně a ve švédském Zemském archivu jsou vlastně první českou literaturou ve Švédsku. Jejich studium a katalogizace byly započaty už před více než sto lety a staly se od té doby zvláštním výzkumným oborem pro české historiky, literární i umělecké. První, kdo se z české strany zabýval studiem bohemik ve švédských knihovnách a archívech, byl moravský historik B. Dudík, který publikoval své studie knižní formou, stejně jako švédský historik Per Hebbe, jehož výzkum byl soustředěn na českou protireformaci. V této době bylo Švédsko útočištěm mnoha protestantských exulantů a spisy, které byly tištěny ve Švédsku, byly pašovány do Čech a na Moravu. Peníze se s královským svolením vybíraly mimo jiné kolektem, tedy sbírkami v kostelech.

Ve švédském kulturním povědomí jsou česko-švédské kulturní styky v této době reprezentovány především jménem J. A. Komenského, který byl ve čtyřicátých letech 17. století jistý čas v královských službách a byl pověřen úkolem reformovat vyučování latiny a švédské školství. Nejstarší dochované švédské vydání *Orbis sensualium pictus (Den synlige werlden)* bylo tištěno v roce Rize 1683. Také tato kapitola je podrobně zpracována českými a švédskými historiky a komeniologi. Velké zásluhy na tomto poli má M. Blekastadová, rozená Topičová, která žije a působí v Norsku.

V době osvícenství byly nejvýraznější kontakty mezi švédskými a českými vědci v oblasti přírodních věd. Z české strany to byli například Ignác Born a hrabě Kašpar Šternberk, ze švédské strany byl silným inspirujícím vlivem Carl von Linné, který korespondoval s mnoha českými vědci. Například Pražská botanická zahrada byla založena na základě Linného systému. Dalším, kdo spolupracoval, byl Jöns Jacob Berzelius. Tyto příspěvky byly připomenuty v souvislosti s oslavami výročí C. von Linného v roce 1958 na Karlově univerzitě.

Od počátku 19. století je česká kultura reprezentována ve Švédsku především hudbou, která je také neustálým zdrojem osobních kontaktů. Joan Lagerberg ve svém článku o vývoji a charakteru české hudby píše: "Vitalita českého lidu, jehož explozivní síla byla tlumena po celá staletí, našla výraz v hudbě, která svým bohatstvím prozrazuje dynamiku těchto potlačovaných sil. Je příliš odvážné tvrdit, že zatímco expandující velmoci v době svého

vrcholu dobývaly území svých kolonií, Československo dobývalo místo kolonií neustále nová hudební území? Kolonie jsou ztraceny, hudba zůstává."³

ANTOLOGIE ČESKÉ POEZIE A PRÓZY

Na rozdíl od hudby a přírodních věd musí literatura překonávat dvojitou jazykovou bariéru. Z tohoto hlediska je pozoruhodné, jakou měrou se od 19. století široké čtenářské vrstvy seznamují se skandinávskou literaturou, překládanou z původních jazyků. Albert Pražák na své přednáškové cestě po Skandinávii v roce 1937 uvedl následující statistiku českých překladů: víc než 80 dánských a 10 islandských spisovatelů (z nichž H. Ch. Andersen byl přeložen padesátkrát, následován úzce J. V. Jensenem); z norských spisovatelů byl nejvíce překládán K. Hamsun (50 překladů), dále B. Bjørnson (41) a H. Ibsen (40); v řadě sedmdesáti švédských spisovatelů přeložených do češtiny je na prvním místě laureátka Nobelovy ceny Selma Lagerlöfová (více než 30 překladů) a August Strindberg.

Podle Břetislava Mencáka přesahoval v roce 1967 počet všech překladů ze skandinávských řečí do češtiny a slovenštiny nejen počet překladů z české a slovenské literatury do severských řečí, ale i počet překladů ze skandinávských řečí do angličtiny.⁴

Nemáme ovšem možnost Mencákovy údaje ověřit. Nesporným faktem však zůstává, že česká literatura v minulém století nebyla ve Švédsku předmětem zájmu široké veřejnosti, ale spíše úzkého okruhu vědců. V roce 1865 vychází v Helsinkách disertační práce Karla Collana, obsahující překlad *Rukopisů královédvorského a zelenohorského* včetně historického úvodu a poznámek. V roce 1884 vychází v Lundu dvoudílný výbor z prozaického díla Svatopluka Čecha v překladu E. Petersona. O deset let později zahájil Alfred Jensen, vynikající slavista a bohemista, tradici představit širšímu okruhu švédských čtenářů českou literaturu formou antologie, ve které spojil své hluboké znalosti české literatury s překladatelským nadáním. Jeho antologie *Ur Böhmens moderna diktning* (Z českého moderního básnictví), vydaná v Göteborgu 1894, svědčí o jeho dobrém literárním vkusu. Obsahuje ukázky z díla Erbenova, Nerudova, Vrchlického, Čechova a Máchův *Máj*.

K Jensenovu přínosu na poli literárněvědné bohemistiky a překladů patří dále jeho výbor z básnického díla Svatopluka Čecha *Dikter* (Básně,

³ *Musikrevy* 1961, č. 6.

⁴ B. Mencák: Tjeckoslovakien och Norden, *Horisont* 1967, č. 1, s. 8.

Göteborg 1898), literární studie *Jaroslav Vrchlický* bohatě dokumentovaná překlady Vrchlického poezie (Stockholm 1904) a překlady próz Julia Zeyera vydané ve svazku *Berättelser och sagor* (Povídky a pohádky, Stockholm 1904).

Dalším významným překladatelským počinem je dílo Ellen Sofie Westeroové, která překládala pod pseudonymem E. Weer. V roce 1894 vyšel ve Stockholmu její překlad *Bydoktorn* (Vesnický román) Karoliny Světlé a v roce 1928 výbor z díla Otokara Březiny pod názvem *Källornas musik* (Hudba pramenů, tamtéž, s úvodem Arne Nováka). Ellen Sofia Westeroová (E. Weer) pokračovala také v tradici představit českou literaturu formou antologie. Pod názvem *Tjeckiska berättare* (Čeští autoři povídek) vychází ve Stockholmu roku 1929 ukázky z díla Jiráskova, Sovova a Knapova.

Doplňuje tak antologii *Nya tjeckiska noveller* (Nové české novely), kterou o dva roky dříve uspořádala a přeložila Ruth Wedin Rothsteinová (Stockholm 1927), která představila R. Svobodovou, K. M. Čapka Choda, F. Šrámka, I. Olbrachta, K. Čapka, F. Langeru a R. Medka. Její zásluhou také je, že už v roce 1926 byl do švédštiny přeložen Čapkův *Krakatit*.

Po 2. světové válce je to, opět v duchu tradice založené Alfredem Jensenem, vynikající slavista Nils Åke Nilsson, kdo spolu s překladatelem Göranem Lundströmem uspořádal antologii *Berättelser ur båda fickorna: Tjeckisk humor, satir och berättarglädje* (Povídky z obou kapes: Český humor, satira a radost z vyprávění, Stockholm 1954). Obsahuje dvanáct povídek Karla Čapka, jednu povídku I. Olbrachta, osm povídek J. Haška a tři povídky V. Vančury.

Lektorka češtiny na univerzitě v Lundu, Marie Rádlová-Jensenová, představuje za překladatelské spolupráce svých studentů češtiny J. Škvoreckého, J. Trefulku, L. Aškenazyho, M. Kunderu, A. Klimenta, I. Klímu, B. Hrabala a řadu slovenských autorů v antologii *Ny tjeckisk och slovakisk prosa* (Nová česká a slovenská próza, Stockholm 1965).

Také česká poezie je velice dobře reprezentována ve dvou antologiích. První z nich je dílem Erika Blomberga, který vybral a přetlumočil ukázky z díla P. Bezruč, S. K. Neumanna, K. Tomana, F. Šrámka, V. Dyka, J. Hory, J. Hořejšího, J. Wolkera, V. Nezvala, F. Branislava, J. Seiferta, F. Halase, V. Holana, V. Závady, F. Hrubína, J. Kainara a M. Florianu. Vyšla pod názvem *Modern tjeckoslovakisk lyrik* (Moderní československá lyrika) v roce 1961 ve Stockholmu.

Druhá antologie s úvodními eseyi Zdeňka Pešata a Karola Rosenbauma, kteří pravděpodobně ovlivnili i výběr autorů, byla uspořádána Josefem B. Michlem a Birgerem Normanem a vyšla ve Stockholmu v roce 1970 pod názvem *Tingens rätta namn* (Pravé jméno věci). Jsou v ní zastoupeni K. Biebl, I. Blatný, A. Brousek, I. Diviš, M. Florian, F. Halas, J. Hanzlík, V. Holan, M. Holub, F. Hrubín, J. Kainar, J. Kolář, Z. Kriebel, L. Kundera,

O. Mikulášek, V. Nezval, K. Šiktanc, J. Skácel, J. Šotola, O. Wenzl, J. Vladislav, J. Zábrana, J. Zahradníček, V. Závada.

BIBLIOGRAFIE ČESKÉ LITERATURY VE ŠVÉDSKÝCH PŘEKLADECH

Můžeme tedy konstatovat, že antologie poskytovaly dobrý úvod do české literatury a především v poezii, která je vždy těžko přeložitelná, je šířka záběru obdivuhodná. V próze bylo více spisovatelů zastoupeno překlady celých svých děl. V bibliografii české a slovenské literatury ve švédských překladech 1862-1991, která je záslužnou prací Märty Bergstrandové a Matse Larssona,⁵ je zastoupeno 174 českých autorů. Kromě antologií uvádí bibliografie 145 českých knižních titulů, jež jsou dílem 73 autorů. Z těchto knižních titulů je 53 dětská literatura, která je často překládána prostřednictvím němčiny či angličtiny. Odečteme-li autory zastoupené jen tvorbou pro děti, zbývá 41 autorů a 92 děl.

Nejvíce zastoupeným autorem je Karel Čapek, jedenácti knižními tituly, z nichž se mnohé dočkaly dalších vydání. Kromě nich má Čapek desítky drobných próz a ukázek z díla otištěných časopisecky a jeho divadelní hry, které jsou neustále inscenovány na švédských scénách, nejsou v bibliografii zahrnuty.

Vedle Čapka je nesporně nejpoblárnějším českým spisovatelem Jaroslav Hašek, což se sice neprojevuje počtem titulů, vedle *Švejk* vyšel jen jeden knižní výbor povídkové tvorby, ale *Švejk* je nesporně nejčastěji vydávanou českou knihou a dosáhl na švédské poměry neobvykle vysokých knižních nákladů. Byl také velmi úspěšně dramatizován.

Nepřekvapí ani to, že počtem titulů a nových vydání jsou na druhém místě za Čapkem Milan Kundera a Ivan Klíma, oba jsou v bibliografii zastoupeni sedmi knižními tituly (nepočítáme-li Klímovu knihu pro děti). Navíc v roce 1994 vyšel švédsky Klímův román *Čekání na tmu, čekání na světlo*. Sedmi knižními tituly je zastoupen také Jaroslav Seifert a bibliografie jasně ilustruje, že zájem o jeho dílo byl značně ovlivněn udělením Nobelovy ceny. Úspěšným autorem je ve Švédsku také Václav Erben, který je zastoupen šesti detektivními romány.

Bohumil Hrabal je zastoupen čtyřmi knižními tituly: *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* (1968); *Jak jsem obsluhoval anglického krále* (1985); *Ostře sledované vlaky* (1988); *Postřižiny* (1988). Kromě toho vyšly

⁵ M. Bergstrandová – M. Larsson: *Från Königinhofer-Handskriften till Novemberorkanen (En bibliografi över tjeckisk och slovakisk skönlitteratur i svensk översättning 1862-1991)*, Stockholm Slavic Papers 5, Stockholm 1992.

v roce 1990 samostatně povídky *Listopadový uragán* a *Živoucí řetězy* jako 22. číslo Roster från Tjeckoslovakien (Hlasy z Československa), které vydává nadace Charty 77.

Třemi knižními tituly jsou zastoupeni Alexandr Kliment, Pavel Kohout jemuž vyšel navíc román *Sněžím* (1993), Josef Škvorecký a Ludvík Vaculík. Dvěma tituly jsou zastoupeni Svatopluk Čech, Vladimír Holan, Egon Hostovský, Jan Procházka a Jiří Šotola.

Podrobnější studium bibliografie české literatury vydané ve Švédsku ukazuje, že neplodnějšími obdobími byla dvacátá, třicátá a šedesátá léta, jimž je společné, že to byla doba, kdy vznikala řada významných děl, která se dostávala ke švédskému čtenáři bez výrazného časového posunu. Současně v době první republiky a do jisté míry i v šedesátých letech byla možnost navazovat kontakty mezi českými a švédskými bohemisty, literárními vědci, kritiky a spisovateli. V šedesátých letech byl kromě zmíněných antologií plodem této spolupráce například překlad Holanovy poezie, kterou společně s D. Chvojkovou-Pallasovou přebásnil Harry Järv, či výbor z Nezvalovy poezie, kterou za spolupráce s D. Chvojkovou-Pallasovou přetlumočil sám Arthur Lundkvist.⁶

V roce 1967 jako redaktor významného švédského časopisu Horisont věnoval Harry Järv celé jedno číslo československé kultuře a vybral si v Československu tak kompetentní spolupracovníky, že vyslanectví ve Stockholmu si objednalo 1500 výtisků. V sedmdesátých a osmdesátých letech otevřel Harry Järv stránky časopisů Radix a Fenix české tematice, kterou se sám často odborně zabýval, a českým autorům. Docenit jeho význam pro recepci a hlubší pochopení české literatury ve Švédsku by si zasloužilo samostatnou studii. Zde je možno jen odkázat na bibliografii jeho díla, která vyšla knižně⁷, a připomenout jeho osobnost jako příklad jednoho z těch, kteří, ač sami nejsou bohemisté a nehovoří česky, se významně podílejí na šíření znalostí o české literatuře a kultuře ve Švédsku.

Také okolnost, že od konce sedmdesátých let bylo ve Stockholmu sídlo zahraničního oddělení Charty 77 a později Nadace Charty 77, měla nesporně vliv na zvýšení zájmu o českou literaturu. Mělo to však i své stinné stránky, když často zřetele politické převládaly nad uměleckými. Bylo postatně lehčí prosadit například vydání Kohoutovy *Katyně* než knih Hrabalových. Tyto

⁶ V. Holan: *Drömmen och andra dikter* (Sen a jiné básně), přel. D. Chvojková-Pallasová a H. Järv, Cavefors 1970; V. Holan: *Natt med Hamlet* (Noc s Hamletem), přel. D. Chvojková-Pallasová a H. Järv, Staffanstorps 1969; V. Nezval: *Mellan regnets fingrar* (Mezi prsty deště), přel. A. Lundkvist a D. Chvojková-Pallasová, Stockholm 1968.

⁷ H. Järv: *Tryckta skrifter 1939-1980*, ed. Y. O. Hedvallová, Stockholm 1981; pokračuje ve sborníku *Humanismen som salt och styrka (Bilder och betraktelser tillägnade H. Järv)*, Stockholm 1987, s. 551-579.

negativní vlivy v duchu již výše připomenutých tradic usměrňovali švédští bohemisté, z nichž bych chtěla jako příklad jmenovat alespoň lektorku češtiny na univerzitě v Lundu, Miloslavu Slavičkovou, která právě Hrabalovi věnovala řadu odborných studií.

Závěrem je možno konstatovat, že devadesátá léta by se opět mohla stát obdobím otevřených osobních styků, které vždy mělo velice pozitivní výsledky. Zuzana Brabcová a Daniela Hodrová vycházejí v nejprestižnějším nakladatelství Bonniers a jsou velice kladně přijaty kritikou. Ivan Klíma přispívá do vlivného švédského deníku *Svenska dagbladet*, člen kulturní redakce tohoto listu, spisovatel, překladatel a kritik Steve Sem-Sandberg uveřejnil v časopise *Tidskriften* 90-tal článek o současné české literatuře pod názvem *Nová skutečnost čekající na vlastní řeč*. Nelze nesouhlasit s jeho závěrem: "Je potřeba času, aby se staré rány mohly zahojit, aby mohla být znovu navázána pouta s živým literárním dědictvím, které existuje, ale je ještě hluboko pod zemí."

Chtěla bych zakončit svůj příspěvek delším citátem z jeho článku, protože se domnívám, že pro českého čtenáře je sám o sobě ilustrací, že vedle jazykových bariér existují i bariéry nedostatečných vědomostí a politických klíšé, které lehce vedou k falešným generalizacím:

"Uplynulo pět let od událostí roku 1989; pro většinu z nás patří k nedávné minulosti, ale v témže období začíná nastupovat nová generace, pro kterou komunismus... je už historií..."

Připočteme k tomu, že Československo, stejně jako zbytek východní Evropy, nikdy nemělo vlastní tradici avantgardy. Z pochopitelných důvodů: v letech komunismu bylo důležitější *navazovat* pouta s minulostí než je lámat. Formální a stylistické experimenty, pokud přece jen existovaly, byly sekundární, diktované politickými podmínkami. Kompaktní próza Daniely Hodrové se svou intrikátní sítí literárních referencí je jedním z příkladů; její próza není nesena vůlí *vytvořit nové*, ale požadavkem *obsáhnout vše*.

Namísto skutečné obnovy formy vystupuje naopak jakýsi povrchní avantgardismus, živený jak různými esoterickými pavědami, tak různými reprezentanty "bulvární prózy"... Velice jasně patrné je to ve vlivu, který má na mladé spisovatele v jistých kruzích velmi uctíváný básník Egon Bondy. Zapomínají, že i nejdůležitější nová literární tvorba vyžaduje kontinuitu; a to je něco, co tato země, odříznutá tolik let od svých severních a západních spřízěnců, postrádá.⁸

⁸ S. Sem-Sandberg: En ny verklighet i väntan pa sitt språk (Nová skutečnost čekající na vlastní řeč), *Tidskriften 90-tal om litteratur och konst* 1994, č. 12, s. 72.

ZÁVĚR

Vezmeme-li v úvahu všechny vnější historicko-politické okolnosti a jazykové bariéry, můžeme konstatovat, že celková bilance děl, kterými je česká literatura ve Švédsku zastoupena, není kvalitativně ani kvantitativně tak špatná, jak by se dalo očekávat. Navíc značně vzrostl počet česko-švédsky bilingvních lidí a osobních kontaktů. Mladí švédští bohemisté mají možnost spolupráce s českými kolegy, což bylo vždy v minulosti podmínkou hlubšího pochopení české literatury a jejího správného zařazení do kontextu literatury světové.